

CESTA KRALJA KOLOMANA

KING KOLOMAN'S ROAD

Ranko Pavleš

Podravka d.d.

Ante Starčevića 32

HR - 48000 Koprivnica

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno / Received: 17. 11. 2007.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 2. 2008.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 625.7(497.5)(091)"10/11"

SAŽETAK

Rad polazi od teze da je »cesta kralja Kolomana« na jedan način predstavljena u djelima povjesničara, a drugačije se javlja u srednjovjekovnim dokumentima te se izjednačava s nekim vrstama cesta, za što nema potpore u izvorima. U prvom se dijelu iznose primjeri kako je historiografija opisivala »cestu kralja Kolomana« i nastoji se utvrditi odakle potječe pogrešan prikaz ove ceste na osnovnom pravcu Vaška - Varaždin - Zagreb. U drugom dijelu navode se sva mjesta gdje se ova cesta spominje u dokumentima i nastoji se utvrditi na kojim se pravcima pružala. Treći se dio bavi cestama s kojima se izjednačava »cesta kralja Kolomana« (»vojna cesta«, »cesta na nasipu«, »velika cesta« i dr.) te se nastoji utvrditi je li opravdano njihovo povezivanje s ovom cestom.

Ključne riječi: via Kolomani regis, vojna cesta, velika cesta, cesta na nasipu, srednji vijek

Key words: via Kolomani regis, military road, big road, bulwark road, Middle Ages

UVOD

Istražujući topografiju srednjovjekovne križevačke županije, upalo mi je u oči postojanje ceste zvane »cesta kralja Kolomana« (uz druge ceste s imenima tipičnim za srednji vijek) pa sam u literaturi potražio gdje se o njoj i na koji način piše. Uočio sam da se podaci iz izvora ne slažu s onim što pišu i crtaju povjesničari te sam odlučio dublje proučiti problem.

CESTA KRALJA KOLOMANA U HISTORIOGRAFIJI

Najstariji spomen ove ceste kod nekog od autora koji su mi dostupni našao sam u bilješkama kojima je Mirko Androić 1978. godine popratio knjigu Leandera Brozovića »Građa za povijest Koprivnice«.¹ On piše da je »jedan krak Kolomanova puta dio poznate »via magna« ili »via exercitus« ili »via exercitulis«, dakle velika ili vojna cesta kralja Kolomana (1095. - 1116.). To je dio te Kolomanove vojne ceste kojom je on došao do Gvozda ...to je cesta Kolomanova pohađa sve do Jadranskog mora«. Dalje autor opisuje trasu ove ceste. Ona polazi od Szekesfehervara (Stolni Biograd) u Mađarskoj i ide na Szegesd, odakle na Dravu kod Vaške gdje prelazi ovu rije-

¹ Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978. godine, bilješka 11., str. 161.

ku i ulazi u Hrvatsku. Cesta dalje ide preko Virovitice Podravinom sve do Varaždina, a iz Varaždina na Varaždinske Toplice te Zagorjem do Zagreba. Druga cesta je od Varaždinskih Toplica išla preko Kalnika na Križevce, odakle se jedan krak odvajao prema Koprivnici nakon koje je prelazio Dravu kod Zakanya, a drugi išao prema Zagrebu gdje se spajao s prije opisanom podravsko-zagorskim cestom.

Hrvoje Petrić² piše da je ranosrednjovjekovna cesta kralja Kolomana koju izvori nazivaju »magna via«, »otteveny«, »hadut«, »via exercitus« i »via exercitulis« išla istom trasom koju navodi i Mirko Androić. Oba autora se pozivaju na Ferdu Šišića i njegov »Priručnik izvora hrvatske historije«,³ ali iako on opisuje istu trasu ceste u kontekstu Kolomanova osvajačkog pohoda na Hrvatsku i navodi sva imena cesta kao i oni, ipak je ne povezuje s cestom koja se u dokumentima izričito zove »cesta kralja Kolomana«. Na karti podravske srednjovjekovne ceste Hrvoje Petrić⁴ crta put kralja Kolomana na dva pravca: Zakany - Koprivnica - »Zredahel« i Ludbreg - Koprivnica - »Grabounok«. Kasnije isti autor piše da su »Križevci preko Rovišća cestom kralja Kolomana bili povezani s Koprivnicom«,⁵ odnosno da je »put kralja Kolomana vodio preko Rovišća iz kojeg se nastavljao vjerojatno prema Čazmi i Sisku, odnosno prema Križevcima i Zagrebu«. U svom drugom radu Hrvoje Petrić⁷ piše da je »čuvana cesta kralja Kolomana bila važna veza između središnje Ugarske i Jadrana« te da »nije imala samo vojnički karakter već je u duljem razdoblju glavno obilježje ove komunikacije bila trgovačka razmjena između panonsko-podravskog, moslavačkog te dinarskog i dalmatinskog prostora«. U svojoj najnovijoj knjizi o koprivničkoj prošlosti⁸ isti autor prikazuje »Kolomanovu cestu« na crti Stolni Biograd - Zakany - Koprivnica - Rovišće - Čazma, što je preuzeo od Dragutina Feletara.⁹

Nada Klaić¹⁰ piše da se vojnička cesta ponekad naziva i »via Colomani regis« (a u bilješci je izjednačava i s »via magna« i »via fundata, levata« i »otteveny«), a ide od Koprivnice na Križevce, Zagreb i Topusko. Na drugom mjestu¹¹ autorica spominje Kolomanovu cestu kod Ravena južno od Križevaca i piše da se naziva i »velika cesta« te da ju je herceg i kralj Koloman dao urediti. Ponavlja i prije iznesenu tvrdnju da je ova cesta povezivala Koprivnicu preko Križevaca sa Zagrebom te dodaje da je i tisućljećima spajala Panoniju s Jadranom.

Marija Planić-Lončarić¹² piše da se Koprivnica u srednjem vijeku izgrađuje u blizini križanja Kolomanove ceste. Na karti u istom radu nacrtan je pravac ceste prema Jadranu¹³ (isti pravac kao i kod Mirka Androića, ali s varijacijom da je Varaždin spojen sa Zagrebom preko Krapine). Nema sumnje da je autorica na karti prikazala Kolomanovu cestu koju prije spominje. Borislav Grgin¹⁴ piše da je vojnička cesta ponekad nazivana »via Colomani regis« te da je išla od Koprivnice

² Hrvoje Petrić, Srednjovjekovni putovi u Podravini, Podravski zbornik, br. 18., Koprivnica, 1992. godine, str. 41

³ Ferdo Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije, dio I., Zagreb, 1914. godine, str. 394. - 396.

⁴ H. Petrić, Srednjovjekovni..., str. 44.

⁵ Hrvoje Petrić, Prilog poznavanju srednjovjekovnih putova u središnjoj Hrvatskoj, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, vol. 26., Zagreb, 1993. godine, str. 22.

⁶ H. Petrić, Prilog..., str. 23.

⁷ Hrvoje Petrić, Kamengrad u legendi i stvarnosti, monografija Koprivnica, Koprivnica, 1995. godine, str. 56.

⁸ Hrvoje Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću, Samobor, 2005. godine, str. 21.

⁹ Dragutin Feletar, Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjeg i početkom novog vijeka, Podravina, br. 3., Koprivnica, 2003. godine, str. 175.

¹⁰ Nada Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb, 1976. godine, str. 262.

¹¹ Nada Klaić, Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987. godine, str. 40.

¹² Marija Planić - Lončarić, Organizacija prostora grada Koprivnice do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, br. 8., Zagreb, 1984. godine, str. 8.

¹³ M. Planić - Lončarić, Organizacija..., str. 11.

¹⁴ Borislav Grgin, Županije u razvijenom srednjem vijeku, u: Hrvatske županije kroz stoljeća, Zagreb, 1996. godine, str. 25.

preko Rovišća i Križevaca do Zagreba te dalje do Topuskog. Vladimir Bedenko¹⁵ cestu kralja Kolomana spomenutu kod Ravena izjednačava s cestom Križevci - Zagreb.

Jedan od najnovijih radova u kojima je prikazana »Kolomanova cesta« je »Hrvatski povijesni atlas«.¹⁶ Tu je cesta prikazana trasom Pečuh - Virovitica - Varaždin - Krapina - Zagreb, a Zagreb je spojen s Koprivnicom i preko Križevaca.

Baveći se pitanjem »Kolomanove ceste« naišao sam na dva naslova koja su mnogo obećavala. To su knjiga »Put, putnici, putovanja« Lovorke Čoralić¹⁷ i članak Silvije Pisk »Kolomanov put u Moslavini«,¹⁸ ali oba rada spominju ovu cestu samo usput.

Osnovni pravac koji se u navedenim radovima opisuje kao »Kolomanova cesta« je Vaška - Varaždin - Zagreb sa spojem Koprivnice i Zagreba preko Križevaca, a može se prepoznati u nekim radovima kada se i ne naziva ovim imenom. Tako ga Vjekoslav Klaić¹⁹ naziva »magna via« (dodaje cestu od Varaždina za slovenske zemlje). Ferdo Šišić,²⁰ kojega sam već spomenuo, crta ovu cestu na sličan način. Opisuje je uglavnom kao i spomenuti autori, a u legendi uz kartu u »Priručniku izvora hrvatske historije« naziva je »vojni drum od Vaške do Spljeta i Senja«. Sličnu kartu je nacrtao i Jaroslav Šidak.²¹ U povijesnim atlasima koje sam konzultirao također je nekoliko puta ucrtana ova cesta,²² a ponavlja se i u školskim udžbenicima iz povijesti.

Ono što mi je bilo neobično s ovako prikazanom cestom bio je prvo njezin tok. Mislim da nitko ne bi išao iz Stolnog Biograda (pa ni iz Pečuha) u Zagreb preko Vaške, Virovitice i Varaždina. Nacrtani pravci su zapravo bili dijelovi drugih cesta i teško ih se moglo svesti pod jedno ime. Tako je cesta Varaždin - Virovitica bila dio pravca koji je povezivao Sloveniju s istočnom Slavonijom, preko Krapine su bili povezani Ptuj i Zagreb, a preko Koprivnice zapadna Mađarska i Zagreb. Upada u oči i to što je na većini prikaza cijeli središnji i istočni dio stare križevačke županije ostao bez važnijih cesta, a morao ih je imati. Treća neobična činjenica je da na većini mjesta gdje je cesta bila ucrtana nema spomena »ceste kralja Kolomana« u izvorima (npr. duž cijele Podravine), a tamo gdje ceste nije bilo na kartama nalazio sam da se navodi u dokumentima (npr. kod Pakraca). Sve ukazuje na to da je netko proglasio spomenuti pravac »cestom kralja Kolomana«, a ostali autori su to prihvatili bez provjeravanja.

»CESTA KRALJA KOLOMANA« U IZVORIMA

U dokumentima koje sam proučio »cesta kralja Kolomana« navodi se u opisima međa na pet mjesta u rasponu od 1200. do 1351. godine, ali najviše oko sredine XIII. stoljeća. Spominje se južno od Koprivnice kod Jagnjedovca, pokraj sela Raven južno od Križevaca, uz rijeku Česmu, na gornjem toku iste rijeke kod današnjeg sela Velika Peratovica i pokraj Pakraca. Svako od ovih mjesta nastojao sam proučiti, ali je za točniju topografsku analizu potrebno istražiti i širi kraj oko

¹⁵ Vladimir Bedenko, Križevci, razvoj grada, Križevci, 1975. godine, str. 4.

¹⁶ Hrvatski povijesni atlas. (Priredili Krešimir Regan i Tomislav Kaniški), Zagreb, 2003. godine, str. 158, karta 105.

¹⁷ Lovorka Čoralić, Put, putnici, putovanja - Ceste i putovi u srednjovjekovnim hrvatskim zemljama, Zagreb, 1997. godine.

¹⁸ Silvija Pisk, Kolomanov put u Moslavini, Historijski zbornik, 58., Zagreb, 2005. godine, str. 29. - 37.

¹⁹ Vjekoslav Klaić, Povijest Hrvata, sv. III., Zagreb, 1972. godine, str. 42., djelo je pisano 1899. - 1911. godine.

²⁰ Ferdo Šišić, Priručnik..., str. 395.

Ferdo Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb, 1925. godine, str. 622.

²¹ Jaroslav Šidak, u: Historija naroda Jugoslavije, sv. 1., Zagreb, 1953. godine, karta XXI.

²² Historijski atlas, (uredila Nada Klaić), Zagreb, 1954. godine, str. 14., 33. i 40.

Povijesni atlas, (uredio Zvonimir Dugački), Zagreb, 1973. godine, str. 13. i 19.

Timesov povijesni atlas, Ljubljana - Zagreb, 1988. godine, str. 303.

njih u srednjem vijeku. Zanimljivo je da se »cesta kralja Kolomana« ne spominje ni u Mađarskoj ni prema jugu u Hrvatskoj, nego samo na području kasnosrednjovjekovne križevačke županije.

Kraj Jagnjedovca - Ovdje se »cesta kralja Kolomana« spominje tri puta: 1255., 1270. i 1351. godine. U prvom dokumentu²³ »magna via Colomani regis« je na međi imanja nekog »Scenthe« koji uz još tri druga posjednika spada pod utvrdu Rovišće. U blizini je međaš Tiburcije i toponim »Maranth«. Malo dalje je potok Velika. Godine 1270.²⁴ na međi vilikata »Machich« »via que vocatur via Colomani« ponovno se nalazi uz Tiburcijev posjed. Iz ovog se opisa vidi da se cesta nalazi sjeverno od potoka Velike. U trećem opisu međa napravljenom 1351. godine²⁵ ima više podataka o »Kolomanovoj cesti«. Tada je ona opisana kao »via dicta Colomani regis que vadit inter villas Jagnedouch et Rouische«. Ovo bi bio dragocjen podatak da se ista cesta ne spaja s drugom koja vodi »de villa Reuche versus Kaproncham«. Rovišće je u srednjovjekovnim dokumentima više puta zapisivano kao »Reuche« tako da bi »Reuche« i »Rouische« iz ove isprave bila dva oblika pisanja istog toponima. Ali čini se besmislenim da se govori o dvije ceste, jednoj koja ide od Koprivnice u Rovišće i drugoj iz Jagnjedovca u Rovišće jer se ta tri naselja nalaze na istoj crti i logično bi bilo da cesta iz Koprivnice prema Rovišću prolazi kroz Jagnjedovec. Ova dvojba će vjerojatno ostati neriješena i pojavljivat će se uvijek kada se bude pisalo o »Kolomanovoj cesti«, a i u radovima o Rovišću. »Cesta kralja Kolomana« spominje se i dalje u istoj ispravi te vodi do potoka Velike pa možemo zaključiti, ako i zanemarimo prije navedene opise, da je išla smjerom sjever - jug. Zanimljivo je da se dalje na jugu, npr. u okolici Rovišća, ova cesta ne spominje iako je iz toga kraja sačuvano mnogo opisa međa.

Kraj Ravena - Kroz područje Ravena autori koje sam naveo crtaju i opisuju »cestu kralja Kolomana« u dijelu koji povezuje Križevce i Zagreb. Godine 1238.²⁶ ova se cesta i izričito spominje između potoka Kamešnica i Petrovinec. Nalazila se na južnoj granici posjeda Raven na međi sa zemljama zagrebačkog biskupa oko Gradeca, a smjer pružanja joj je vjerojatno bio istok - zapad. Išla je kroz ili pokraj šume danas zvane Ravenščica. U dvije isprave iz 1249. godine²⁷ međe istog posjeda su slično opisane samo što se na južnom dijelu spominje »stara cesta« koja bi mogla biti isto što i »Kolomanova cesta« iz 1238. godine.

Uz rijeku Česmu - 1163. godine²⁸ spominje se u vezi s posjedom Dubrava »pons Colomani regis« i uz njega cesta koja vodi prema Gariću. Most istog imena navodi se u ispravama iz 1200.²⁹ i 1201. godine,³⁰ a uz njega i »cesta istog kralja«. Obje potonje isprave opisuju međe biskupova imanja »Chesma« i čine to na jednak način. Na međama su samo nabrojani toponimi, a ne navodi se ni smjer pružanja međa ni imanja s kojima posjed međaši. Ne znamo ni je li međom zatvoren posjed u cjelini jer opisi ne završavaju kao obično povratkom na mjesto odakle se krenulo. Budući da su i podaci iz 1163. godine vrlo šturi, ne može se sa sigurnošću reći je li most spomenut te godine isti kao i onaj naveden u druge dvije isprave pa čak ni na kojem se vodotoku nalazio. Lelja Dobronić³¹ smatra međe iz 1200. i 1201. godine granicama biskupove provincije

²³ Tadija Smičiklas i drugi, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, (dalje CD), sv. IV., Zagreb, 1906. godine, 4. IV. 1255. g., str. 597.

²⁴ CD, sv. V., Zagreb, 1907. godine, prije 3. V. 1270. g., str. 536.

²⁵ CD, sv. XII., Zagreb, 1914. godine, 1351. 5. XII., str. 48.

²⁶ CD, sv. IV., 1238. g., str. 72.

²⁷ CD, sv. IV., 1249. g., str. 398. i 18. VII. 1249. g., str. 413.

²⁸ CD, sv. II., Zagreb, 1876. godine, 1163. g., str. 66. - 67.

²⁹ CD, sv. II., Zagreb, 1876. godine, 1200. g., str. 354.

³⁰ CD, sv. III., Zagreb, 1905. godine, 1201. g. str. 12.

³¹ Lelja Dobronić, Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz 1201. godine, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283., Zagreb, 1951. godine, str. 298.

Čazme ili barem jednog njezina dijela s ogradom da su toponimi danas nepoznati. Juraj Ćuk³² smatra među iz 1163. godine istočnom granicom biskupske provincije Čazme, a među iz 1200. i 1201. godine, kao i Lelja Dobronić, granicom iste provincije u cjelini. »Most kralja Kolomana« on ubicira na rijeku Česmu na cesti koja vodi iz Rače u Garić. Ali, moguće je i drukčije rješenje. Naime, Juraj Ćuk je našao toponim »Belablata« naveden u ispravama iz 1200. i 1201. godine pokraj današnjeg sela Pobjenik, ali se isti takav navodi i u drugom kraju. Tako je na imanju Jakovljeve Sredice (nalazilo se na mjestu današnjih Velikih Sredica pokraj Bjelovara) 1370. godine³³ zapisana voda »Feirsar« (i »Feersar«), što je mađarski prijevod našeg toponima Bela blata, a kao imanje Bela blata se navodi 1423.³⁴ i 1473. godine³⁵ u vezi s plemićima od Jakovljevih Sredica. Može se zaključiti da su se potok i imanje Bela blata nalazili negdje južno od današnjeg Bjelovara. Ako je toponim s početka XIII. stoljeća isti kao i onaj spomenut u XIV. i XV. stoljeću, tada se omeđeni biskupov posjed nije nalazio s lijeve nego s desne strane rijeke Česme. Također se »Kolomanov most« može locirati nizvodnije od ubikacije Jurja Ćuka. Mislim da je ovaj most bio blizu mjesta gdje danas cesta Bjelovar - Čazma pokraj sela Nart prelazi rijeku Česmu. Kao i u srednjem vijeku kod njega se i danas odvaja cesta prema jugu, tj. prema području Garića. Za sada nema jasnih podataka je li zagrebački biskup imao posjed na desnoj obali rijeke Česme istočno od potoka Velike, ali neke indicije ukazuju na postojanje manjih biskupskih posjeda u ovom kraju koji su kasnije uklopljeno u imanje Svibovec. Ipak u vezi s ubikacijom »mosta kralja Kolomana« i istoimene ceste koja ide od njega zadržavam rezervu jer su među u navedenim ispravama vrlo nejasne.

Na gornjem toku rijeke Česme - Na međi posjeda »Chasmafew« 1255. godine³⁶ spominje se »magna via vocatur via regis Kolomani«. Po imenu posjeda možemo zaključiti da je to imanje bilo na gornjem toku rijeke Česme. Spomenuta cesta navedena je u ispravi dva puta i oba puta pokraj ove rijeke. Problem je kod ubikacija u ovom kraju što ne znamo sasvim pouzdano što se u srednjem vijeku smatralo izvorom rijeke Česme: je li to bio potok danas zvan Grđevica ili potok danas zvan Barna. Za sada se može ovaj posjed smjestiti u šire područje sela Gakovo i Velika Peratovica. O trasi ceste se može reći da je vjerojatno išla smjerom sjever - jug. Uz rijeku Česmu u njezinu se gornjem toku nekoliko puta spominje cesta Virovitica - Zdenci (npr. 1246.³⁷ i 1328. godine³⁸). Postoji mogućnost da se radi o istoj cesti, ali ovo je samo pretpostavka.

Kraj Pakraca - U pakračkom kraju »strata Colomani regis« spominje se 1237. godine³⁹ na međi posjeda »Pukur«. Prema toku međa može se zaključiti da se ova cesta nalazila između potoka »Pukur« (današnji potok Bijela) i »Pucruch« (današnji potok Pakra), i to bliže Bijeloj, što bi značilo sjeverozapadno od Pakraca. Točnija lokacija mjesta gdje se navodi »cesta kralja Kolomana« možda će se ustanoviti detaljnijim istraživanjem topografije ovog područja. Međa siječe ili samo dodiruje cestu pa ne možemo ustanoviti u kojem se smjeru pružala.

Ako pokušamo spojiti pet opisanih točaka na kojima se spominje »cesta kralja Kolomana«, vidjet ćemo da tek donekle možemo dobiti suvisle cestovne pravce i da nije riječ o jednoj cesti nego o nekoliko njih. Cesta kod Jagnjedovca mogla je do točke gdje se spominje dolaziti kroz

³² Juraj Ćuk, *Oko stare i nove Čazme*, Hrvatska prošlost, sv. 2., Zagreb, 1941. godine, str. 107.

³³ CD, sv. XIV., Zagreb, 1916. godine, 4. VI. 1370. g., str. 265.

³⁴ Josip Stipišić, Miljen Šamšalović, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije*, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (dalje ZHIJAZU), sv. 2., Zagreb, 1959. godine, 18. XII. 1423. g., str. 360.

³⁵ ZHIJAZU, sv. 3., Zagreb, 1960. godine, 1473. g., str. 615.

³⁶ CD, sv. IV., 20. XI. 1255. g., str. 610.

³⁷ CD, sv. IV., IX. mjesec 1246. g., str. 304.

³⁸ CD, sv. IX., Zagreb, 1911. godine, 9. VIII. 1328. g., str. 407.

³⁹ CD, sv. IV., 1237. g., str. 41.

Koprivnicu s prijelaza na Dravi kako su to i pretpostavili neki autori. Ako bismo je spojili s cestom kod Ravena, dobili bismo iskrivljenje, posebno ako uzmemo u obzir produženje prema Zagrebu, ali bi to bilo samo nekoliko kilometara odstupanja od današnje ceste Bjelovar - Rovišće - Zagreb. Na drugoj strani »Kolomanova cesta« (ne ista cesta, ali cesta s istim imenom) možda je spajala Rovišće s mostom na rijeci Česmi i možda se pod istim imenom nastavljala na jug. Na isti je most mogao dolaziti jedan krak s gornjeg toka iste rijeke. Kako sam već napisao, »Kolomanova cesta« uz gornji tok Česme možda je isto što i cesta Virovitica - Zdenci. Na istom je pravcu cesta mogla prijeći potok Stupčanicu (danas Ilova) i spojiti se s mjestom gdje se spominje kod Pakraca. Dalje je možda išla prema prijelazu preko Save kod današnje Stare Gradiške. Do okolice Pakraca je također mogla dolaziti jedna cesta od spomenutog mosta.

Dakle, »cesta kralja Kolomana« je uglavnom zabilježena na pojedinim točkama, a samo jednom kao cestovni pravac pa je teško ustanoviti koje su sve trase nosile ovo ime. Zbunjuje što se ova cesta spominje uglavnom u točkama ili kratkim odsječcima, a nema je u nastavku na susjednim područjima, čak ni kada su ona dobro dokumentirana. Što se tiče razloga zašto je ova cesta/ceste nosila ovakvo ime možemo samo iznijeti pretpostavke jer se o njoj nigdje detaljnije ne govori. Svakako je dobila ime po kralju Kolomanu koji je osvajao Hrvatsku krajem XI. stoljeća, a ne o istoimenom slavonskom hercegu iako je i on ponekad nosio kraljevsku titulu. To je jasno iz isprava iz 1200. i 1201. godine u kojima se »cesta kralja Kolomana« javlja prije vremena hercega Kolomana. Je li tim cestama kralj Koloman išao u svoje osvajačke pohode prema jugu pa je stanovništvu ostao u dobroj ili lošoj uspomeni? Ili je on nakon osvajanja Slavonije poduzeo uređenje i gradnju cesta kao dio organizacije novoosvojenog prostora? Ime koje nosi spomenuti »most kralja Kolomana« možda navodi na ovakav zaključak jer pretpostavljam da su mostovi dobivali ime po osobi koja ih je dala sagraditi. A možda je sve bilo samo u sferi legende. U svakom slučaju tradicija je dugo, sve do sredine XIV. stoljeća povezivala kralja Kolomana s nekim cestama u Slavoniji. Ne može se reći jesu li ove ceste imale prvorazrednu važnost, tj. bile glavni cestovni pravci srednjovjekovne Slavonije kako se često pretpostavlja jer za to nemamo dovoljno podataka. Neke od njih se spominju na vjerojatnim važnim trasama.

CESTE KOJE SE U HISTORIOGRAFIJI POVEZUJU S CESTOM KRALJA KOLOMANA

Kako sam naveo pišući o »Kolomanovoj cesti«, razni autori su ovu cestu/ceste povezivali ili izjednačavali s nekoliko vrsta cesta koje se pojavljuju u izvorima iako sami dokumenti za to ne daju povoda. Za većinu tih cesta nastojat ću utvrditi gdje se spominju i mogu li se i kako povezati s »cestom kralja Kolomana«.

Vojna cesta (via exercitus, via exercitialis, hodut) - »Vojnom cestom« naziva se nekoliko cesta u raznim dijelovima srednjovjekovne zapadne Slavonije, a najčešće se spominju u kraju između Vrbovca i Križevaca. Tako se na međi posjeda Rakovec 1245. godine⁴⁰ navodi »via exercitus«. U ovom opisu međa ide od posjeda Gostović do potoka Dulebske pa do potoka »Scolnuk« i dalje do rijeke Lonje. Ako je »Scolnuk« isto što i današnji potok Salnik koji teče uz Rakovec, onda je ova »vojna cesta« išla nešto južnije od naselja Rakovec. Nedaleko odatle, na granici imanja Gostović, 1338. godine⁴¹ navodi se da međa ide »ultra magnam viam exercituum«, i to nakon što je prešla potok Veliku i potok »Loki« (vjerojatno današnji potok Luka koji teče zapad-

⁴⁰ CD, sv. IV., 12. XII. 1245. g., str. 286.

⁴¹ CD, sv. X., Zagreb, 1912. godine, 20. XI. 1338. g., str. 424.

no od Vrbovca). Dakle, ova »vojna cesta« bi bila na prostoru današnjeg sela Hruškovice. Nešto istočnije se »vojna cesta« spominje na međi imanja Lubena 1293. godine.⁴² Srednjovjekovna Lubena je vjerojatno bila na istome mjestu gdje i današnje istoimeno selo ili u njegovoj blizini. Jedini problem kod ove isprave je što ona Lubenu smješta u čazmansku provinciju, a ona se nalazila u dubravskoj. Ni u jednom od ova tri navedena slučaja ne govori se određenije o smjeru kojim se pružala »vojna cesta« (ili ceste). Možda je ovdje riječ o tri dijela iste ceste koja je išla od Lubene prema zapadu južno od Gostovića i dalje južno od Rakovca. Isprava iz 1343. godine⁴³ u kojoj se spominje »vojna cesta« na međi posjeda Gradec može nas navesti da pomislimo na selo Gradec sjeveroistočno od Vrbovca i tako dobijemo još jednu točku ove ceste na navedenoj crti. Ali Gradec koji se navodi u ispravi nije u vlasništvu zagrebačkog biskupa kao što je to bio Gradec pokraj Vrbovca. Zatim se u ispravi spominje potok »Gradesna« ili »Grageria« koji nije poznat u ovom kraju iz drugih dokumenata, a i neočekivana crkva Svetog Nikole (biskupski Gradec imao je crkvu Svetog Petra). Tako ova isprava i podatak o »vojnoj cesti« u njoj ostaje neupotrebljiv. Možda je neki trag u imenu potoka »Grageria«, što može biti pogrešno zapisano ime potoka »Gragena« koji se u srednjem vijeku spominje istočno od Križevaca. Uz ovaj potonji potok bilo je imanje »Gragena« s crkvom Svetog Nikole.⁴⁴ U blizini je i potok Glogovnica koji se također spominje u ispravi iz 1343. godine.

Može se zaključiti da je »vojna cesta« u ovom kraju vjerojatno išla smjerom istok - zapad (možda od Rovišća prema Zagorju ili Zagrebu; otvorene su obje mogućnosti). Ne možemo je izjednačiti s »cestom kralja Kolomana« koja je zabilježena, kako smo vidjeli gore, sjevernije, tj. južno od Ravena.

Zapadnije od ove grupe potvrda »vojna cesta« spominje se u Zagorju 1258. godine⁴⁵ na gornjem toku rijeke Krapine, tj. između nje i potoka Selnice na području današnjih sela Sveti Križ i Gornja Konjščina. Ovaj zagorski krak ceste može se povezati s navedenom grupom kod Vrbovca, ali nema potvrda da se protezao i na sjever, odnosno u nekom drugom pravcu.

U Podravini se »vojna cesta« spominje na dva mjesta: između Ludbrega i Koprivnice te kod Vaške istočno od Virovitice. Prvo od navedenih mjesta navodi se na međi posjeda »Zarpetri« (vjerojatno kasniji Sveti Petar, odnosno Bednja) 1261. godine.⁴⁶ Po toku međe može se pretpostaviti da je ova »vojna cesta« (»strata exercitiale«) isto što i podravska magistrala. Kod Vaške se 1269. godine⁴⁷ navodi da međa između imanja koje kupuje zagrebački biskup i zemlje Novak (danas selo Novak pokraj Vaške) »cadi in magnam viam exercituaem«. Možemo zaključiti da je spomenuta cesta išla između Vaške i Novaka, i to u smjeru istok - zapad (možda prema Virovitici) jer je međa siječe smjerom sjever - jug.

U južnom dijelu stare zapadne Slavonije »vojna cesta« spominje se 1225. godine⁴⁸ na međi zemalja varoši Perne zapadno od Topuskog. Zanimljivo je da pisar u ovoj ispravi »vojnu cestu« naziva na mađarskom jeziku »hodut« (mađ. had = vojska, ut = cesta). Smjer ove ceste je vjerojatno sjever - jug. Ista se cesta navodi vjerojatno i prije, tj. 1209. godine⁴⁹ na međi templarskog imanja uz rijeku Glinu. Nešto zapadnije, tj. u srednjovjekovnoj podgorskoj županiji »vojna ce-

⁴² CD, sv. VII., Zagreb, 1909. godine, 1293. g. str. 160.

⁴³ CD, sv. XI., Zagreb, 1913. godine, 7. X. 1343. g., str. 88.

⁴⁴ Ranko Pavleš, Četiri posjeda u srednjovjekovnom Kalničkom kotaru uz potok Koprivnicu, Cris, god. VIII., br. 1., Križevci, 2006. godine, str. 8. - 9.

⁴⁵ CD, sv. V., 1258. g. str. 112.

⁴⁶ Zlatko Tanodi, Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Varaždina, sv. I., zbornik isprava 1209. - 1526. godine, Varaždin, 1942. godine. str. 7.

⁴⁷ CD, sv. V., VI. mjesec 1269. g., str. 497.

⁴⁸ CD, sv. III., 1225. g. str. 253.

⁴⁹ CD, sv. III., 1209. g. str. 85.

sta« se navodi 1258. godine.⁵⁰ U opisu međa nabrojeno je samo nekoliko močvara i jedan potok koje nisam uspio ustanoviti na današnjim kartama te ne mogu utvrditi točno mjesto opisanog posjeda pa onda ni gdje se nalazila navedena cesta. Možemo pretpostaviti da su posjed i cesta bili u dolini rijeke Kupe negdje sjeverno od današnjeg Karlovca.

»Vojna cesta« se spominje i u jednom opisu međa iz 1256. godine⁵¹ za koji nisam uspio ustanoviti na koji se posjed odnosi.

Za »vojnu cestu« možemo zaključiti da je bila vrsta javne, odnosno državne ceste i da je služila, uz ostale svoje funkcije, za pokrete domaće vojske. Pravci na kojima su se nalazile ove ceste vjerojatno su bili: 1. duž Podravine, 2. uz gornji tok rijeke Krapine u smjeru sjever - jug, 3. pokraj Vrbovca (ne u smjeru koji bi povezivao Križevce i Zagreb nego okomito na njega), 4. u podgorškoj županiji; vjerojatno na pravcu Zagreb - Senj, 5. pokraj Topuskog na smjeru Zagreb - Bihać. »Vojne ceste« je onako kako je predstavljena u izvorima najbliže prikazu koji se, kako sam naveo, u historiografiji uvriježio za više cesta zajedno.

»Cesta na nasipu« - I ova se vrsta ceste često izjednačava s »cestom kralja Kolomana« (pa onda i s »vojnomo cestom« i drugim vrstama cesta). U izvorima dolazi pod raznim imenima zapisanim na mađarskom, latinskom i hrvatskom. Kao »ittewen«,⁵² »Vttouyn«⁵³ javlja se ova vrsta ceste u varaždinskoj okolini, a kao »ettewen«⁵⁴ i »vttewen«⁵⁵ u okolini Zagreba. Svi ti oblici imena dolaze od mađarske riječi »ont« ili »ot«, što znači točiti, sipati i dodanog sufiksa »veny« i označavali bi nasutu cestu ili cestu na nasipu.⁵⁶ Zanimljivo je javljanje imena »ettewen« na međi imanja Cerovo brdo pokraj Križevaca 1244. godine⁵⁷ gdje ono označava »cumulus terre« (hrpa zemlje - možda međašna oznaka ili nasip neke stare utvrde), a ne cestu. Latinski se nazivi javljaju samostalno (»via levata«⁵⁸ = uzdignuta cesta) ili usporedo s mađarskim oblicima (»via fundata que vttewen dicitur«⁵⁹). Na hrvatskom se ovakve ceste nazivaju »sep«,⁶⁰ a zabilježeno je i ime »Nasip« 1413. godine.⁶¹

Kod ovakvog imenovanja cesta riječ je o nazivanju po načinu kako je cesta napravljena, što ove ceste izdvaja iz navedenih kategorija cesta te ih ne treba miješati ni s »Kolomanovom« ni s »vojnomo cestom«. Treba dalje naglasiti da je vjerojatno riječ o dijelovima cesta uzdignutim samo na pojedinim odsjecima (močvarno tlo, prilazi mostovima), a ne i cestama koje bi išle po nasipu cijelom svojom trasom pa se ni u tom smislu ne mogu izjednačavati s npr. »vojnomo cestama« koje su svoje ime sigurno nosile na mnogo dužim dionicama.

Imenovanje ceste po načinu izrade nalazimo i 1209. godine⁶² kada se cesta naziva »via murata«, odnosno »via cementario opere superffusa«, što znači da je cesta bila zidana. Slično je i

⁵⁰ CD, sv. V., 1258. g. str. 120.

⁵¹ CD, sv. V., 1256. g. str. 45.

⁵² CD, sv. IV., 1254. g., str. 577.

⁵³ CD, sv. XIV., 1. VI. 1371. g. str. 352.

⁵⁴ CD, sv. IV., 16. XI. 1242. g. str. 175.

⁵⁵ CD, sv. IV., 1249. g. str. 402.

⁵⁶ Laszlo Hadrovics, Mađarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske, Starine Jugoslavenske akademije, knj. 54., Zagreb, 1969. godine, str. 15.

⁵⁷ CD, sv. IV., 15. VI. 1244. g., str. 233.

⁵⁸ CD, sv. III., 1209. g. str. 31.

⁵⁹ CD, sv. IV., 1249. g., str. 402.; CD, sv. XIV., 1. VI. 1371. g., str. 352.

⁶⁰ CD, sv. IV., 1240. g. str. 121.; CD, sv. V., 1258.g., str. 120.; CD, sv. X., 5. IX. 1334. g. str. 188.; CD, sv. XI., 13. III. 1347. g., str. 353.; CD, sv. XIV., 22. V. 1369. g. str. 184.

⁶¹ L. Hadrovics, Mađarski..., str. 15.

⁶² CD, sv. III., 1209. g. str. 85.

1249. godine⁶³ kada se spominje »via lapidosa«, tj. kamena cesta. Vjerojatno se ovdje, kao i kod dijela navedenih »nasutih cesta«, radi o cestama nastalim u doba rimske vladavine.

Velika cesta se u literaturi također javlja kao sinonim za »Kolomanovu« i »vojnu cestu«. Točno je da se uz te dvije vrste cesta često i u dokumentima stavlja oznaka »magna via« ili »magna strata«, ali to ne znači da se sve tri vrste cesta smiju izjednačavati. Naime, »velika cesta« se spominje u gotovo svakom opisu međa posjeda pa se može reći da je sveprisutna po srednjovjekovnoj Slavoniji i vjerojatno je označavala ceste različite važnosti. Vrlo je upitno i njezino povezivanje s antičkim cestama, što se često radi. Slično je i s »**javnim cestama**« (»publica strata«, »via publica«) koje se nešto rjeđe spominju od »velike ceste«. Ne znam što je po važnosti ili izgrađenosti zapravo značila »velika cesta« u kategorizaciji srednjovjekovnih cesta (opreka joj je valjda bila obična cesta - »via«) kao ni po čemu se »javna cesta« razlikovala od ostalih cesta (možda su maltarine na njoj bile drukčije ili se o cesti brinula država).

Kraljeva cesta se u literaturi ne miješa s navedenim cestama, ali treba nešto reći o njoj u vezi s ovom temom jer je sigurno bila u kategoriji s nekima od njih. Spominje se na jugu Slavonije u Gorama 1209. godine⁶⁴ i kao cesta koja vodi prema Zagrebu.⁶⁵ U zagrebačkoj okolini (pokraj Čulinca) navodi se »javna cesta koja se u ovim krajevima naziva kraljeva cesta« 1214. godine,⁶⁶ a u požeškoj županiji spominje se 1256. godine⁶⁷ »velika kraljeva cesta«. »Via Keralwa vocata« u istoj županiji⁶⁸ vjerojatno je slična vrsta ceste. U slučaju »kraljevih cesta« je sigurno riječ o vrsti javne ceste za koju se u nekom razdoblju brinula država, odnosno kraljevi ljudi.

ZAKLJUČAK

Na kraju se može zaključiti da je neopravdano izjednačavati »cestu kralja Kolomana« s »vojnom cestom«, »velikom cestom« ili »cestom na nasipu« jer izvori nijednom ne daju povoda za to. Samo na jednome mjestu »cesta kralja Kolomana« prolazi u blizini »vojne ceste« (kod Ravena), ali se ni ovdje ne može obje ceste povezati. I sami razlozi za imenovanje pojedinih cesta nisu jednaki, što je dodatni razlog zašto ih ne smijemo izjednačavati. Tako je »Kolomanova cesta« vjerojatno nosila ime koje je održavala tradicija još od vremena kralja Kolomana, »vojna cesta« je bila neka vrsta državne ceste s primarnom vojnom funkcijom, »cesta na nasipu« nazvana je po načinu kako je bila napravljena, a »velika cesta« se javlja na mnogo mjesta pa se teško može pretpostaviti da predstavlja jednu vrstu ceste nego je ovakvo imenovanje samo razlikovanje od manjih cesta u okolini. Svi ti razlozi pobijaju prikaz »sintetičke« ceste Vaška - Varaždin - Zagreb (sa sporednim spojem Koprivnica - Zagreb) kako ju je do sada predstavljala historiografija i nazivala istodobno imenom svih navedenih cesta. Odbacivanje ovog cestovnog pravca nameće potrebu ponovnog i ozbiljnog preispitivanja mreže cesta u srednjovjekovnoj Slavoniji, što uključuje ne samo vrednovanje izravnih podataka o cestama u izvorima, nego i proučavanje prijelaza preko rijeka, itinerara kraljeva, banova i trgovaca, važnosti pojedinih lokaliteta i mnogih drugih podataka koji bi, makar i neizravno, ukazali na pružanje i značaj tadašnjih prometnica.

⁶³ CD, sv. IV., 1249. g. str. 406.

⁶⁴ CD, sv. III., 1209. g. str. 84.

⁶⁵ CD, sv. III., 1209. g. str. 85.

⁶⁶ CD, sv. III., 1214. g. str. 129.

⁶⁷ CD, sv. V., 1256. g. str. 44.

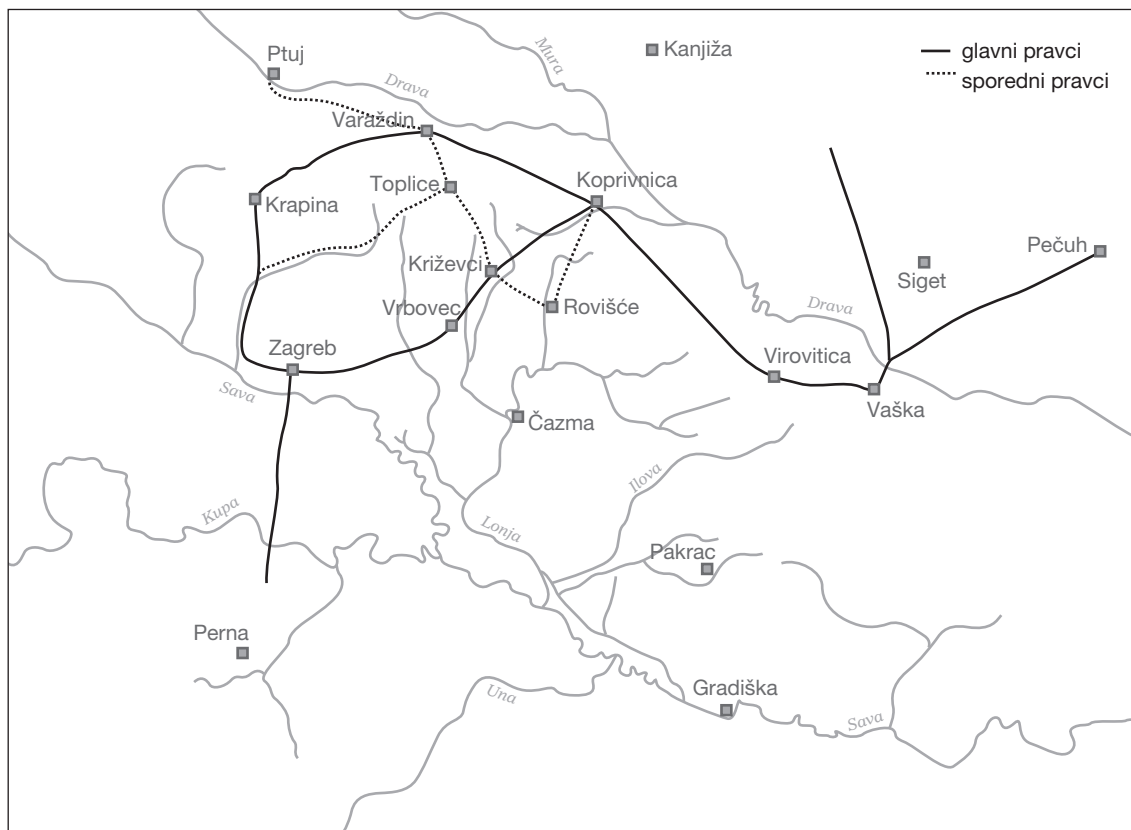
⁶⁸ CD, sv. VI., 1282. g. str. 418.

Rad se bavi »cestom kralja Kolomana« (»via regis Colomani«) i načinom kako je ona opisana u dokumentima te kako su je opisali povjesničari. U historiografiji se »Kolomanova cesta« izjednačava s drugim cestama nazvanim »vojna cesta«, »velika cesta« i »cesta na nasipu«, a spoj svih njih se na kartama prikazuje kao cestovni pravac Vaška - Varaždin - Zagreb s odvojkom Koprivnica - Zagreb. »Cesta kralja Kolomana« je u dokumentima potvrđena na pet mjesta u srednjovjekovnoj Slavoniji: južno od Koprivnice, pokraj sela Raven sjeverno od Vrbovca, uz rijeku Česmu, na izvoru iste rijeke te kod Pakraca. Samo na nekima od ovih mjesta se sigurno može utvrditi smjer njezina pružanja, što otežava spajanje točaka na kojima se spominje i rekonstrukciju pravaca koji su u srednjem vijeku nosili ime »cesta kralja Kolomana«. U trećem dijelu rada analiziraju se ceste koje povjesničari spominju zajedno s »cestom kralja Kolomana«. »Vojna cesta« (»via exercitualis«, »hodut«) navodi se na nekoliko mjesta po Slavoniji, a samo u kraju oko Vrbovca opisana je blizu mjesta gdje se spominje i »cesta kralja Kolomana« te se ove dvije vrste cesta ne mogu izjednačavati. »Cesta na nasipu« (»via levata«, »via fundata«, »ettewen«, »Vttouyn«, »sep«, »nasip«) spominje se u isto vrijeme kao i navedene dvije ceste. Ove ceste su imenovane po načinu kako su napravljene i nisu u istoj kategoriji kao i »cesta kralja Kolomana« i »vojna cesta« te ih ne treba miješati s njima. »Velika cesta« (»magna via«) i »javna cesta« (»publica via«) navode se s »cestom kralja Kolomana«, ali se i inače često spominju.

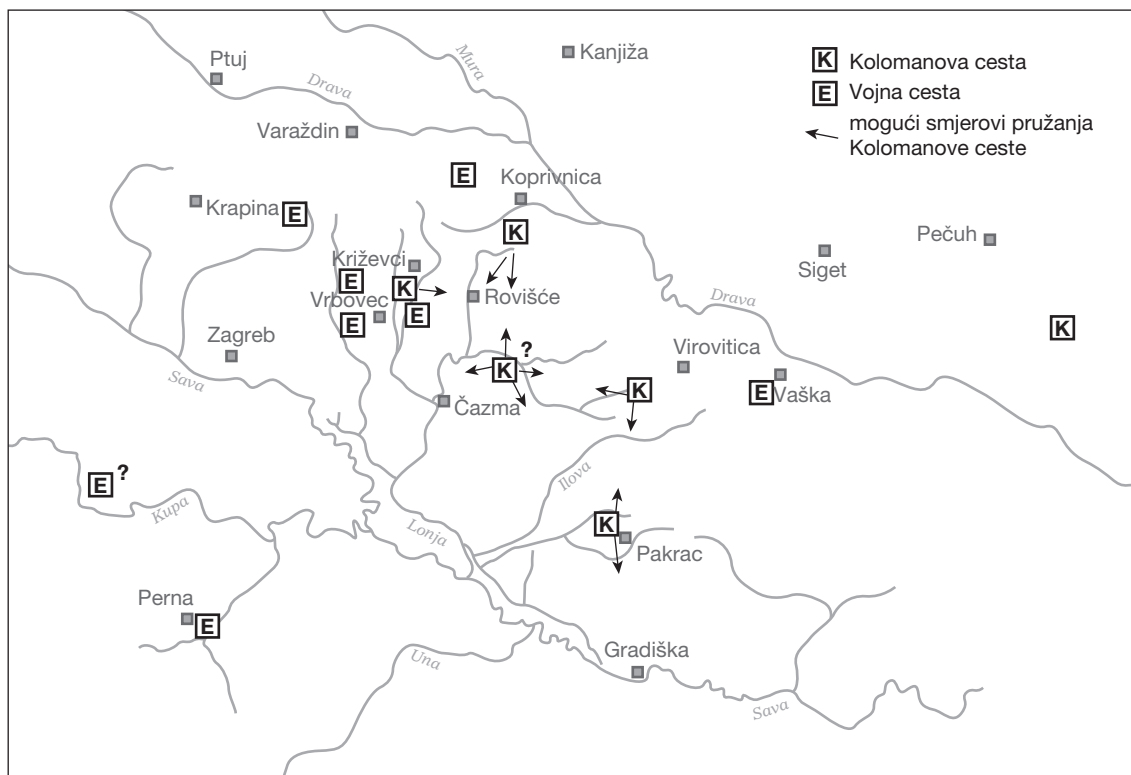
Zaključak je da se podaci iz dokumenata ne slažu s načinom kako su »cestu kralja Kolomana« prikazali povjesničari te da treba ponovno preispitati cestovnu mrežu srednjovjekovne Slavonije kako bi se dobio njezin što objektivniji prikaz.

SUMMARY

The paper is centered on the hypothesis, that historians present »King Koloman's road« differently from the genuine medieval documents, given as a synonym for certain road types, which cannot be supported by evidence in historic sources. The first part of the paper provides examples of historiography descriptions of this »King Koloman's road« and tries to establish the origins for this misconception of this road type, using the road direction Vaška - Varaždin - Zagreb. The second part of the paper lists all the settlements, with the mention of this road in historic documents, trying to establish which direction these roads took. The this part deals with roads, being identified as »King Koloman's road« (»military road«, »bulwark road«, »big road« etc.), and actual identification whether it's justifiable to link their type/origin with this road.

Kolomanova cesta u historiografiji

Cesta kralja Kolomana i vojna cesta u izvorima